

УДК [861'373.45=161+81'36=161]:070(477.54)

ЯВИЩА ЛЕКСИЧНОЇ ТА ГРАМАТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ (на матеріалі ЗМІ Харківщини ХХІ ст.)

Черемська О.С.

Постановка проблеми. Мовна ситуація, що склалася в південно-східному регіоні України, характеризується наявністю українсько-російського білінгвізму. Проблема культури мовлення за таких умов пов'язана з подоланням явищ міжмовного контактування та обопільного впливу мов, що контактують. Учені-лінгвісти, які досліджують мовні контакти (Е. Хауген, У. Вайнрайх, Ю. Жлуктенко, С. Семчинський, М. Кочерган, Н. Шумарова, О. Муромцева, Л. Масенко та ін.), стверджують, що не може бути двомовності без інтерференції, яка є наслідком сприйняття однієї мови через посередництво іншої. Особливо відчутні прояви інтерференції за контактування близькоспоріднених мов. До того ж вони посилюються, якщо культури й досвід, що асоціюється з мовами, подібні. Коли процеси більшого чи меншого зближення мов відбуваються в мовній свідомості й мовленнєвій діяльності багатьох мовців, це явище перестас бути індивідуально-мовленнєвим, охоплює мову й призводить до змішування мовних систем у діахронії.

Мовну інтерференцію, услід за У. Вайнрайхом, як правило, розглядають як випадки відхилення від норм, які проявляються в мовленні індивіда за умови володіння більш ніж однією мовою.

Ступінь прояву мовної інтерференції залежить не тільки від статусу мови, що контактує, від її ярусу, але й від форми мовлення, стилю й комунікативних функцій. Останнім часом стали актуальними питання подолання інтерференційного впливу другої мови на першу. Важливий з цього приводу є закон Віндіша, за яким не засвоювана чужа мова, а рідна мова народу підлягає змішуванню під впливом чужої мови. Постійне двомовне середовище призводить до того, що в білінгвів виникає єдиний фонд лексико-граматичних засобів, змішаний механізм породження висловлювання. внаслідок якого носії двомовності навіть у мовленні рідною мовою відчувають вплив мови, що контактує, який проявляється в значній кількості інтерференційних помилок на різних мовних рівнях.

За такої двомовності можемо спостерігати специфічний різновид лексико-граматичної інтерференції, що характеризується десигнативністю, очевидністю, прихованістю, нерелевантністю. Більшість проблем культури мовлення в Україні пов'язані з нерелевантним характером лексико-граматичної інтерференції. Двомовці України перебувають у мовній ситуації, за якої застосування одиниць чи форм однієї мовної системи в мовленні іншою не стас на перешкоді процесам декодування. Це спричинює та поглиблює безконтрольне використання засобів однієї мови в мовленні іншою. Значна кількість інтерферем, що з'являються внаслідок міжмовної взаємодії, призводить до порушення норм літературної мови.

Особливо виразно про це свідчить мова засобів масової інформації, зокрема рекламних радіо- та телероліків, рекламних матеріалів (преси, сучасної реклами в метро, торговельних

центрах та ін. Як зауважує К. Ленець: „Навіть побіжний перегляд рекламних видань дає достатньо матеріалу для роздумів про їх мову – від звичайних коректорських недоглядів та орфографічних помилок до неправильного слововживання, відмінювання і т.ін.” [3, с.100]. І хоч культуромовні проблеми є актуальними в сучасному мовознавстві (С. Єрмоленко, В. Акуленко, С. Бибик, Л. Мацько, О. Муромцева, Н. Сологуб, Л. Струганець, О. Стишов та ін.), однак ще раз присвятити увагу розглядові явищ лексичної та граматичної інтерференції, виявлених у мові ЗМІ Харківщини, видається важливим, оскільки висока частотність їх вимагає подальшої активізації досліджень задля віднаходження механізмів подолання інтерференційного впливу.

Явища інтерференції, які викликають порушення норм української літературної мови, виявлені на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях мови. У наведених прикладах наявні також орфографічні помилки, які подано без виправлень.

Лексика, що є найбільш проникним мовним рівнем для іншомовних впливів, зазнає, і про це свідчить мова ЗМІ, активного впливу як з боку російської мови, так і з боку англійської. Однак ми зосередимо увагу на інтерферамах, спричинених впливом російської мови. Причиною його, на нашу думку, є те, що авторами цих текстів є білінгви, яким властивий регресивний тип білінгвізму.

Значна кількість русизмів серед іменників на позначення загальнозживаної лексики, наприклад: **розстрочка** замість **на виплат** (рос. *рассрочка*): *Купуйте меблі по новому! Розстрочка на 5 місяців (Мебельград); сутка* замість *доба* (рос. *сутка*): *Готель „Металіст” надає недорого намери для проживання від 0,5 суток; суда* замість *судна* (рос. *суда*): *Для постійної роботи на круїзних судах американської компанії потрібні: стюарди, стюардеси та інші обслуговуючий персонал; обої* замість *шпалери* (рос. *обои*): *За цінами нижче оптових з! по 30 грудня 2005 року лінолеум, ковровіли, килими, ламінат, карнизи, обої...; дам* замість *дім* (рос. *дом*): *Дом ЗЛАТА. Самий великий вибір ювелірних прикрас, кращі ціни в місті (вул. Сумська, 48); коліки* замість *кольки* (рос. *колики*), *отже кольок: Еспумізан, Швидко позбавить вас від здуття живота та колік; жилстрой* замість *житлобуд* (рос. *жилстрой*): *ОАО „Трест Жилстрой-1 потрібні...*

Типовим є інтерференційне калькування серед іменників на позначення осіб за родом чи видом діяльності, наприклад: *каменички* замість *каменярі, мулярі* (рос. *каменищик*); *жилстрой* замість *житлобуд* (рос. *жилстрой*): *ОАО „Трест Жилстрой-1 потрібні каменщики; пайчики* замість *пайовики* (рос. *пайщики*): *Запрошуємо пайщиків прийняти участь у будівництві*; а також віддієслівних іменників із суфіксом -к-, наприклад: *парковка* замість *паркування* (рос. *парковка*): *До послуг гостей центра зручна цілодобова парковка; заправка* замість *заправлення* (рос. *заправка*): *Заправка картриджів; фасовка* замість *фасування* (рос. *фасовка*): *ЭКО Лавровий лист. Дата фасовки вказана на упаковці та прикетників із суфіксом -очн-: Плиточна* замість *Плиткова* (рос. *Плиточная*): *Суперпропозиція. Квартири! Вул. Плиточна 79.*

Уживання таких лексем на сьогодні не є виправдане, оскільки „У сучасній мовній практиці активізуються словотвірні можливості української мови. Йдеться про нові лексеми: *паркувальник* (зам. *парковщик*), *глушник* (зам. *глушитель*), *вимагач* (зам. *вимагатель*), *дарувальник* (зам. *даритель*), *довгобудова* (зам. *довгобуд*) та ін. Такі процеси характерні для спеціальної лексики, термінології. Так, наприклад, в царині спорту інтенсивно витісняються кальки з російської, заступаючись вдалими, на наш погляд, варіантами: *нападник* (пор. *нападающий*), *оборонець* (пор. *защитник*), *напівоборонець* (пор. *напівзащитник*), *перегонник*, *пілот* (пор. *гонщик*) тощо. Подібне спостерігається і в економічній термінології: *відтермінування* (зам. *відстрочка*), *котування* (зам. *котирування*) тощо” [4, с.106].

Прикетники зазнають інтерференційного впливу значно рідше, наприклад: *учбовий* замість *навчальний* (рос. *учебный*): *Компьютерна академія починає набір. 100% учбового*

часу за комп'ютером; **жарений** замість смажений (рос. жареный); *Лаврове листя. Його кладуть...при приготуванні жарених страв*; **глазний** замість очний (рос. глазной); *Офтальміка – **глазна** клініка нового покоління...(вул. Гримана). **Лучший** замість кращий (рос. лучший): Дом ЗЛАТА. Самий великий вибір ювелірних прикрас, **лучші** ціни в місті (вул. Сумська, 48).*

Трапляються інтерферени й серед займенників та дієприслівників; *Йодмарши. Не існує жодного регіону України, населення **котрого** (рос. которого замість укр. якого) не відчувало б дефіциту йоду. Відтепер дитяча білизна, дякуючи (рос. благодаря замість укр. завдяки) „Другу”, чиста.*

Особливо поширеним явищем у мові сучасних ЗМІ є надуживання активними дієприкметниками і відповідними іменниками та прикметниками на **-чий, -щий, -мий**; *любимий, ведучий, організуючий, організовуючий, перемагаючий, грядущий, звучущий* та ін., наприклад: *Увага! Акція! з!..!2.05 до 31.12.05 **купуючі** вікна, підвіконня у подарунок! (Пр-т Газаріна, 84) замість вікна за доступними цінами. Завдяки удосконаленій формулі зі спеціальним **відбілюючим** ефектом білизна стає ще білішою (зам. відбілювальним). Колдрин **дія жарознижуюча** (зам. протизарячкова); *Для постійної роботи на круїзних судах американської компанії потрібні: **стюарди, стюардеси та інші обслуговуючий персонал** (зам. обслуга), а також на **-виий**: Усім, **прибавивши** шкіряну сумку стильна сумка в подарунок! (зам. хто придбав).**

Всі ці явища, які раніше відзначали як продуктивні в розвитку української літературної мови повоєнного періоду і такі, що спрямовані на „активізацію закладених у ній можливостей до словотворення за моделями, притаманними сучасній російській мові” [1, с.573], Ю. Шевельов аналізує як такі, що стали результатом контролю над структурою української мови, який забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, а натомість пропagaє інші, ближчі або й живцем перенесені з російської мови [5, с.263-264].

Унаслідок тривалої дії екстралінгвістичних чинників в українську мову потрапляє значна кількість інтерферем і на граматичному рівні. Типологія найпоширеніших інтерферем у ЗМІ Харківщини така:

1. Поміж іменників найчастіше зазнають інтерференційного впливу з боку російської мови такі іменні категорії, як відмінок і число, наприклад:

- закінчення **-а** замість **-у** в род. відм. одн. іменників чол. р.: *Купуйте меблі по новому! Розстрочка на 5 місяців. Ви сплатите тільки вартість товару і не копійки більше (рос. товара зам. укр. товару); До послуг гостей центра зручна цілодобова парковка; (рос. центра зам. укр. центру);*

- закінчення **-а** замість **-и** в наз. відм. мн. іменників чол. р.: *Оформлення документів на ПМЖ. Закордонні паспорта (рос. паспорта зам. укр.паспорти);*

- невідмінювання чоловічих прізвищ на **-о**: *Зимовий розпродаж – 25% в фірмових магазинах SAMSUNG (вул. Квітки-Основ'яненко, 9). Сахара! вул. Шевченко, 24 а. Радіатори алюмінієві;*

- іноді множинні іменники вживаються у формі однини на взірць споріднених форм у російській мові або навпаки: *Меблі в кредит. Широкий асортимент корпусної меблі (ст. М „Героїв праці”) (рос. мебель (одн.) зам. укр. меблі (мн.); TEST. Легке прання легко відперас навіть найважчі плями, такі як кров, чорнила, шоколад, фрукти, олія і т. ін. (рос. чернила (мн.) зам. укр. чорнило (одн.).*

2. Прикметники, зокрема якісні, зазнають інтерференційного впливу при відмінюванні та при ступенюванні, коли українські форманти замінюють російськими:

- *Торговельно-розважальний центр EXSPRESS розташований в центрі одного з найкращих (рос. наилучших замість укр. найкращих) районів Павлова (рос. Павлова замість*

укр. Павлового) Поля. Елітон. Ваші вікна мають бути найкращіми (рос. *наилучшими* замість укр. *найкращими*);

- Самі низькі замість найнижчі (рос. *самые низкие*); *Салон керамічної плитки. Завжди самі низькі ціни. Самий великий замість найбільший (рос. *самый большой*): Самий великий вибір ювелірних прикрас, лучші ціни в місті (вул. Сумська, 48).*

3. Іноді такого ж інтерференційного впливу зазнають дієприкметники: *Харківський ділінговий центр перевірен* (рос. *проверен* зам. укр. *перевірений*) часом.

4. На синтаксичному рівні інтерференція в сучасних ЗМІ проявляється через калькування синтаксичних засобів (словосполучень), що їх використовує для вираження подібного змісту російська мова, як-от:

- *Запроцюємо найциків прийняти участь* (рос. *принять участие* замість укр. *взяти участь*) *у будівництві*;

5. Калькування притаманних російській мові моделей поєднання слів у словосполучення, що викликає порушення синтаксичних зв'язків між словами в українській мові (керування та прилягання), наприклад:

- *Перші регіональні курси. Навчайтесь музиці* (рос. *музыка* – Д. падеж замість укр. *музики* – Р. відмінок) *тіла*.

- *Порошок пральний TEST. Інструкція по використанню* (рос. *по использованию* замість укр. *з використання*); *Укрпромбанк пропонує програми по кредитуванню* (рос. *по кредитованию* замість укр. *з кредитування*) *фізичних осіб*.

- *Хна. Термін придатності: 2 роки з дати* (рос. *с даты* замість укр. *від дати*) *виготовлення*.

- *Комп'ютерна академія починає набір... Допомога у працевлаштуванні* (рос. *в трудоустройстве* замість укр. *при працевлаштуванні*);

- *Ціні нижче* (замість *нижчі від, за, ніж* (рос. *ниже*) *мінімальних!* *Плитка з України та Європи. ОІТстройКЕРАМІКА, вул. Якіра 80. За цінами нижче* (замість *нижчими від, за, ніж* (рос. *ниже*) *отлових. Чистіше* (замість *чистіше від, за, ніж* (рос. *чище*) *чистого) чистого. Порошок GALA з системою Total Protection постійно вдосконалюється.*

Висновки. Таким чином, розглянуті явища інтерференції свідчать, що за умов контактного російсько-українського білінгвізму і лексична система, і граматична структура української мови зазнають певних змін: у них з'являються інтерференційні запозичення, чужорідні словотворчі та словозмінні форманти, калькуються синтаксичні моделі. Це може призводити до нівелювання специфічних для української мови рис, які відрізняють її граматичну систему від російської. Подолання негативного впливу інтерференції є важливим складником плекання мовної культури.

Список літератури

1. Винник В.О., Горобець В.Й., Карпова В.Л. Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1983. – 742 с.
2. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець XIX-початок XX ст.). – К: Вид-во АН УРСР, 1963.
3. Ленець К. Із мови реклами // Культура слова. – 2005. – Вип.65. – С.100-101.
4. Стишов О. Як позбутися кальки // Культура слова. - 2000. – Вип.53-54. – С.103-106.
5. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині XX століття (1900-1941). Стан і статус. – Нью-Йорк: Сучасність. 1987. – 295 с.

Поступила до редакції 30.03.2006 р.